

ESTETIKA V ELEKTRICKE

Žiadať Španiela, aby sa pri nastupovaní do električky zriekol pohľadu „znalca“ na ženy v nej cestujúce, znamenalo by žiadať nemožné. Ide tu vari o jeden z najtypickejších a najzakorenenejších národných zvykov. Tento nástojčivý a takmer hmatový spôsob, akým sa Španiel pozerá na ženy, sa mnohým cudzincom a aj niektorým spolukrajanom zdá neprístojný. Som jedným z nich, aj vo mne vyvoláva silný odpor. Napriek tomu si myslím, že akonáhle tento zvyk očistíme od jeho nástojčivosti, drzosti a vizuálnej dotieravosti, stane sa jednou z najoriginálnejších, najkrajších a najvznešenejších črt našej rasy. Tak ako aj pri iných prejavoch španielskej spontánnosti, aj tu dochádza k tomu, že v podobe, v akej sa prejavujú, pôsobia barbarsky: čisté, drsné - zmiešaná čistota s hrubosťou. Avšak len čo sa očistia a znamenité sa oslobodia od hrubého, mohli by sa stať ušľachtilým zárodkom a predstavovať systém veľmi originálnych posunkov, schopných konkurovať takým štýlom vystupovania, aké má napr. gentleman alebo človek z lepšej spoločnosti. Umelci, básnici a význačné svetové osobnosti, tí všetci sú predurčení, aby hrubý materiál storočných zvykov podrobili chémie reflexívnej očisty. *Velázquez* to dokázal a môžete si byť istí, že na obdiv iných národov k jeho dielu nemálo vplyva výstižná štylizácia s čistým španielskym gestom. Herman Cohen mi hovorieval, že svoje pobyty v Paríži vždy využíval na to, aby si zašiel do synagógy a pozoroval tam gestá Židov, pochádzajúcich zo Španielska.

Avšak nateraz nie je mojím cieľom odhaliť noblesný vý-

znam, ktorý sa môže ukrývať za žiadostivými pohľadmi Španiela na ženu. Aj keby to bolo zaujímavé, prinajmenšom pre *El Espectador*, ktorý bol počas niekoľkých rokov pod vplyvom Platóna, nášho učiteľa náuky nazerania. Teraz mám iný zámer. Dnes som nastúpil do električky, a pretože nič španielske mi nie je cudzie, vrhol som onen vyššie opísaný pohľad znalca. Pokúsil som sa oslobodiť ho od nástojčivosti, dotieravosti a „vzlykavosti“ a veľmi ma prekvapilo, že mi netrvalo ani tri sekundy, aby som sedem či osem dám vo vozni zaradil podľa krásy a vyriekol nad nimi estetický súd. Táto je veľmi krásna, tamtá neakurátna, tá najďalej je škaredá. Jazyk nemá dostatok slov, aby dokázal vyjadriť všetky významové odtienky estetického súdu, ktorý sa v rýchlom preblesnutí jedného pohľadu naplní i vytráti.

Nakoľko trasa bola dlhá a ja vyrovnaný s tým, že ani jedna z dám mi neprejavuje prísľub sentimentálnej budúcnosti, bez akejkoľvek inej „koristi“, než môjho pohľadu a jeho automatických súdov, som sa ponoril do vlastných meditácií.

V čom spočíva, spytoval som sa sám seba, tento psychologický fenomén, ktorý by sme mohli nazvať kalkulom ženskej krásy? Nemienim teraz skúmať, aký tajomný mechanizmus vedomia spúšťa a reguluje tento akt estetického hodnotenia. Uspokojím sa s tým, že opíšem, čo si jasne uvedomujeme, keď ho realizujeme.

Jedna staršia psychologická teória predpokladá, že každé individuum má predbežný ideál krásy, v tomto prípade ženskej tváre, a ten aplikuje na realitu, ktorú pozoruje. Estetický súd v takomto prípade spočíva v percepcii zhody alebo nezshody medzi jedným a druhým. Táto teória, ktorá vychádza z Platónovej metafyziky, sa zakorenila v estetike a vniesla do nej aj svoj pôvodný omyl. Ideál, ako Platónova idea, sa stáva jednotkou merania, ktorá existuje pred realitou a nezávisle od reality a pomocou ktorej realitu posudzujeme.

Podobná teória je konštrukciou, invenciou, ktorá má svoj pôvod v geniálnych helenistických snahách o jednotu. Veď gréckeho Boha by bolo treba hľadať nie na Olympe - určitom druhu zámku, kde si v ústraní prebýva spoločnosť vznešených bytostí - ale práve v myslení tejto idey jediného. V sku-

točnosti existuje iba jedno. Biele veci sú bielymi a ženy peknými, nie každá jedna z nich sama osebe a vo svojej osobitosti, ale v dôsledku svojej väčšej či menšej participácie na jedinej belobe a na jedinej krásnej žene. Plotinus, ktorý tento unitarizmus dovádza až do krajnosti, zhromažďuje výrazy, ktoré nám napovedá tragický smäd po jednote, tepajúci pod povrchom vecí. Επευθεῖν, ορεγεῖθα, πρὸς το εὖ sa náhlia, smerujú k jednote a želajú si ju. Ich podstata, hovorí, je len to εἶδος του εὐοῦ, stopa po ich jednote. Zápal po jednote pociťujú ako afrodiziakum. Náš Fray Luis, ktorý platonizuje a plotinizuje v drsnej cele svojho väzenia, nachádza ešte vhodnejší výrok: jednota je *univerzálna páľčivá túžba vecí*.

Opakujem však, že všetko toto je len konštrukciou. Neexistuje jednotný a všeobecný model, ktorý by reálne veci napodobňovali. Ako by som mohol na tváričky týchto dám aplikovať nejakú predbežnú schému ženskej krásy! Bol by to voči nim nedostatok galantnosti a okrem toho by to nebola pravda. Muž, ktorý vôbec nevie, v čom spočíva najvyššia ženská krása, neustále ju hľadá, od rokov chlapčerstva až do svojej neskorej staroby. Ach, keby sme to vpred vedeli!

Ak by sme to vpred vedeli, život by stratil jednu zo svojich najlepších kompetencií a značnú časť svojej dynamickosti. Každá žena, ktorú uzrieme po prvý raz, v nás vyvoláva tie najvyššie očakávania, že azda práve ona je tá najkrajšia. A v tejto hre nádejí a sklamaní, ktoré rozširujú i zužujú naše srdcia, plynie život chvatne po členitej a ľúbeznej krajine očakávaní. V kapitole o slávikovi rozpráva *Buffon* o jednom z vtákov, čo sa dožil štrnásť rokov vďaka tomu, že nemal príležitosť milovať. „Je zrejme,“ dodáva, „že láska skraca život, ale je pravda aj to, že ho naplňa.“ Pokračujme v našej analýze. Pretože v sebe nenachádzam onen archetyp a jediný model ženskej krásy, napadá mi, ako to napadlo aj estetikom, či prinajmenšom nejestvuje pluralita rozličných typov telesnej dokonalosti: dokonalá tmavovláska, ideálna blondínka, dôvtipná, nostalgická atď. atď.

* Eneadas, VI, 3, 11. „Všetky veci napodobňujú to isté, avšak jedny sa k tomu približujú viac, iné menej.“

Zároveň upozorňujem, že tento predpoklad len znásobuje predchádzajúce ťažkosti. Predovšetkým nie som si vedomý toho, že by som vlastnil túto galériu exemplárnych tvári, a ani nemôžem uhádnuť, kde by som ju mohol získať. Po druhé, v rámci každého typu existuje neohraničený priestor rozličných možných krás. Bolo by teda potrebné toľkokrát vynásobiť ideálne typy, že by stratili svoj charakter rodu a stali by sa rovnako bezpočetné ako samotné individuálne tváre. Tým by sa však vytratil pôvodný zámer teórie, ktorá spočíva aj v tom, že z jedného a spoločného sa robí norma a prototyp hodnotenia jedinečného i rozličného.

Napriek tomu by som chcel zdôrazniť jednu skutočnosť, týkajúcu sa tejto doktríny, ktorá rozptyľuje jednotný model do plurality modelov a typických príkladov. Čo nás privádza ku konštatovaniu tejto disperzie? Bezpochyby pozorovanie, že v skutočnosti, keď hodnotíme ženskú krásu, nevychádzame z nejakej jednotnej univerzálnej schémy, ktorej by sme podrobili jednotlivú konkrétnu tvár bez toho, že by sme v tejto hre estetického hodnotenia dali slovo a hlas samotnej tvári. Naopak, vychádzame z tejto tváre, ktorú vidíme pred sebou, a ona sama osebe, podľa tejto teórie, vyberá medzi našimi modelmi ten, ktorý treba aplikovať. Takto teda individuálna realita s nami spolupracuje pri hodnotení dokonalosti a nezostáva úplne pasívna, ako to bolo v predošlom prípade.

Možno vyvodíť jedno konštatovanie, ktoré podľa môjho chápania odráža skutočný fenomén nášho vedomia a nie je len hypotetickou konštrukciou. Áno, môj talent pozeráť sa na ženu je celkom odlišný od toho, ktorý by v náhlivosti použil sudca pri aplikácii stanoveného kódexu, príslušného zákona. Ja zákon nepoznám, ale, naopak, hľadám ho v okoloidúcich tvárach. Môj pohľad má výraz absolútnej skúsenosti. Z tváre, ktorú vidím pred sebou, by som sa chcel naučiť spoznávať, čo je to krása. Každá ženská individualita je pre mňa príslubom novej a nepoznanej krásy. Emócie, ktoré podnecujú môj pohľad, sú emóciami toho, kto očakáva odhalenie, náhly objav.

Aj keď to pôsobí len ako galantný frivolný zvrät, najpresnejšie vyjadrenie stavu, v ktorom sa nachádzame, keď sa prvý raz pozrieme na ženu, by bolo takéto: „Každá žena je pek-

ná, pokiaľ sa neukáže opak.“ A ešte by bolo treba dodať: opak krásy, čo sme nepredvíjali.

Je pravda, že niekedy sa prísľub nenaplní. V tejto súvislosti si spomínam na jednu anekdotu z madridského novinárskeho zákulisia. O istom divadelnom kritikovi, ktorý zomrel pred pár rokmi, sa hovorilo, že mal slabosť udeľovať chvály a cenzúry podľa istého finančného kľúča. Raz prišiel tenorista, ktorý mal na druhý deň debutovať v Kráľovskom divadle. Na peniaze lačný kritik sa ho poponáhlal navštíviť. Rozprával mu o svojich mnohých synoch a nízkych príjmoch. Uzatvorili dohodu na tisíc pesiet. Nadišiel deň debutu a kritik nedostal dohovorenú sumu. Začalo sa predstavenie a peniaze stále neprichádzali, prešiel aj prvý akt, aj druhý a všetky ostatné a keď v redakcii kritik začal písať, honorára stále ešte nebolo. Nasledujúce ráno noviny uverejnili divadelnú revue, v ktorej sa ani jedným slovom nezmieňovali o tenoristovi. Až v poslednom riadku sa dalo čítať: „Zabudli sme povedať, že tenorista XY mal svoj debut. Je to umelec, ktorý čosi sľubuje, uvidíme, či sa tieto sľuby naplnia.“

Niekedy sa teda stáva, že sa prísľub krásy nenaplní. Stačilo mi napríklad iba chvíľu pozorovať tú pani vzađu v elektrické, aby som ju posúdil ako nepeknú. Rozložme si tento akt nepriaznivého súdu na jeho elementy. Za týmto účelom ho musíme pomaly opakovať, aby reflexia mohla prekvapiť naše spontánne vedomie v jednotlivých etapách jeho aktivity.

A pozorujem toto: pohľad sa najprv fixuje na tvár ako celok a zdá sa, akoby naberal určitú orientáciu. Potom vydeľuje jednu črtu, azda čelo a kľže po ňom. Línia je hladko zalomená a môj duch ju sleduje s pôžitkom, bez akýchkoľvek ťažkostí a vnútornej diskonformity.

Veta, ktorá presnejšie vyjadruje stav môjho ducha, by znela: Všetko pokračuje hladko. Avšak naraz, len čo môj pohľad položil svoju pomyselnú nohu na nos, pozorujem istú ťažkosť, váhanie, istý ruch. Niečo analogické tomu, čo pociťujeme na rázcestí, kde sa začínajú dve cesty. Zdá sa, akoby si trajektória nosa žiadala – nevieme dobre prečo – pokračovať v línii nosa odlišnej od reálnej. Avšak tá môjmu pohľadu nancuje inú trajektóriu. Nie, nemôže byť o tom pochybností!

Vidím dve trajektórie: jednu jemnú, akoby spektrálnu nad nosom z mäsa, ktorý je, úprimne povedané, trochu rómcky. Vtedy zoči-voči tejto dualite pociťuje moje vedomie istý druh *pietinnément sur place*, váha, osciluje a v tomto váhaní meria vzdialenosť medzi ōnou črtou, ktorá by mala byť, a tou, ktorá je.

Nejde však o to, aby sme črtu po črte renovovali to, čo sme vo vzťahu k celej tvári podcenili. Neexistuje ideálny model nosa, úst či líc. Pri analýze faktov spozorujeme, že každá nepekná (nie však ohyzdná) črta sa nám môže zdať peknou v inom celku.

V skutočnosti je to tak, že len čo objavíme defekt, dokázali by sme ho skorigovať. Pokračujeme v sledovaní niekoľkých netelesných línií, ktoré tu pridávajú trochu formy, tam zasa rušia a odoberajú niečo z tej existujúcej. Hovorím o netelesných líniách a nie je to metafora. Naše vedomie ich neustále načrtáva tam, kde nenachádza telesné. Je všeobecne známe, že nemôžeme v noci hviezdy pozorovať nezaujate, ale len tak, že vždy vydeľujeme jedny alebo druhé zo svietiaceho roja. Vyčleniť ich znamená už dať niektoré hviezdy do intenzívnejšieho vzťahu medzi sebou. Za týmto účelom putujeme pohľadom od jednej k druhej ako po nitiach vesmírnej pavučiny. Spájame rozžeravené body, ktoré vytvárajú netelesnú formu. V tomto je psychologický pôvod konštelácií. Vždy, keď sa v jasnej noci rozochvieva jej modrastá temnota, divoch dvíha svoj zrak k oblohe a vidí, že Strelec strieľa, Cassiopeia sa hnevá, Panna vyčkáva a Orión čelí Býkovi svojim diamantovým štítom.

Podobne, ako sa skupina astronomických bodov organizuje do konštelácií, reálna tvár, ktorú vidíme vo výraze ideálneho profilu, sa s ním viac-menej zhoduje. V jednom a tom istom akte nášho vedomia sa súčasne rodí percepcia telesnej bytosti a aj odhad jej ideálnej dokonalosti.

Dostali sme sa teda k presvedčeniu, že neexistuje nejaký jediný, spoločný, ba ani typický model pre všetky tváre. Je to

*Ohyzdnosť je biologický defekt, ktorý ako taký predchádza rovine estetickéj úvahy. Opakom *ohyzdneho* nie je krásne, ale *normálne*.

ako pri mystickej fosforescencii: každá tvár podnecuje svoj zvláštny, jedinečný, výlučný ideál. Keď Rafael hovorí, že ne-maľuje to, čo vidí, ale *Una certa idea que mi viení in mente*, ne-má tým na mysli platónsku ideu, ktorá by vylučovala nevy-čerpateľnú rôznorodosť a mnohosť reálnych foriem. Nie kaž-dá vec pri svojom zrode so sebou prináša svoj neprenosný ideál.

Týmto spôsobom otvárame estetike dvere z jej akademického väzenia a pozývame ju prebehnúť sa krásami sveta.

Laudata sii, Diveridá
delle creature, sirena
del mondo.

Tak teda ja z tejto biednej električky, ktorá ma vezie sme-rom k Fuencarral, vysielam námietky do žiarivej záhrady Akadémie.

Inšpiruje ma láska, núti ma prehovoriť... Láska k mnoho-strannosti života, ktorú niekedy aj tí najlepší, často proti svo-jej vôli, podceňovali. Pretože rovnako ako Gréci urobili z by-tia jediné a z krásy normu alebo všeobecný model, aj Kant považuje dobro, morálnu dokonalosť za najvšeobecnejší a najabstraktnejší imperatív.

Nie, a ešte raz nie! Povinnosť nie je jediná a všeobecná. Každý z nás má svoju vlastnú a neodcudziteľnú. Na zvládnu-tie svojho správania mi Kant ponúka jediné kritérium: aby som chcel vždy to, čo by ktokoľvek iný mohol chcieť. Avšak toto vyprázdňuje ideál, robí z neho právnickú formalitu a masku prázdnych číť. Celou svojou bytosťou môžem chcieť len to, čo kľučí vo mne ako výraz celej mojej osobnosti.

Po tom, čo sme analyzovali kalkul ženskej krásy, môže on slúžiť ako kľúč aj k ostatným oblastiam hodnotenia: ako krá-sy, tak aj etiky.

Predtým sme videli, že individuálna tvár je súčasne aj projektom, aj viac-menej dokonalou realizáciou seba samej. Domnievam sa, že v oblasti morálky je každý človek, ktorého vidím prechádzať pomimo, vpísaný do vlastnej morálnej silue-ty: ona upresňuje, čím by jeho individuálna povaha bola vo svojej dokonalosti. Niektorí svojimi činmi celkom naplňajú tento limit svojich možností, ale obyčajne sa pre vlastné ne-

dostatky a nesmiernosti odlišujeme od toho, čím by sme boli vo svojej plnosti. Kolkokrát prekvapíme samých seba túžbou po tom, aby náš bližny urobil to či ono, lebo je nám navido-moči jasné, že by tak zdokonalil svoju osobnosť.

Posudzujme teda každého len vo vzťahu k nemu samé-mu: čím je čo reálne a čím je ako projekt. *Staň sa tým, čím si*. Tuhľa je ten správny imperatív... Avšak často sa nám stáva to, čo nám zázračne a mysteriózne vsugerováva Mallarmé, keď v závere svojho hodnotenia nazýva Hamleta *utajený pán, ktorý sa nemôže stať samým sebou*.

Táto idea odhaľuje to, čo je v samotnej realite najviac ne-predvídateľné. Pre svoju neohraničenú schopnosť inovácií pôsobí ako vynikajúci inkubátor ideí, noriem a zdokonalení a bude nám všade veľmi užitočná.

Svoju bezprostrednú aplikáciu nachádza aj v literárnej a umeleckej kritike: reprodukuje analýzu, motivovanú posú-dením ženskej krásy, na literárny výklad. Pri čítaní knihy te-pe nad každým prečítaným odstavcom ako intímny tlkot z pocitu príjemnosti alebo nepríjemnosti: „Je to dobré, hovo-ríme, je to tak, ako to má byť.“ „Je to zlé, dokonalosť predur-čuje inú trajektóriu.“ A automaticky zanechávame kritický steh nad dielom, vpísaným alebo opísaným do tejto trajektó-rie, čo je schémou, na ktorú ašpirovalo. Áno, celá kniha je po prvé zámerom a následne jeho realizáciou. Pomocou zámeru meriame realizáciu. Samotné dielo nám odhaľuje súčasne svoju normu, aj svoj defekt. A bolo by najväčšou absurditou merať jedného autora iným.

Táto dáma, ktorá prechádza predou mnou...

- *Cuatro Caminos!*" - ohlasuje sprievodca. Tento oznam vo mne vyvolával vždy zarmútenie, lebo je symbolom rozpa-čitosti.

Avšak trasa sa končí. Za desať centimov nemôžeme žia-dať viac.

1916

"Mais avance le seigneur latent qui ne peut devenir, juvénile ombre de tous, ain-si tenant du mythe.

Divigations, „Hamlet“.

"Názov stanice - pozn. prekladateľa.